

Filistin-İsrail Sorununun Çözümünde Tek Devletli Plan Ne Kadar Gerçekçi?

Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi

2022

Analiz

Filistin-İsrail Sorununun Çözümünde Tek Devletli Plan Ne Kadar Gerçekçi?

Yazar: Haydar Oruç

Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi

Şubat, 2022

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi'ne aittir. Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi'nin izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi; siyasi kalkınma meselelerinde, karar almada ve demokratik değerlerin ve itidalli olma değerinin yüceltilmesinde uzman bir kaynak olmaya çalışan bir araştırma merkezidir.

Toplumlar inşa etmeleri, medeni ülkeler kurmaları ve kendi geleceklerini kendileri belirleme, - hürriyet-eşitlik-insanlık onurunu ayakta tutma ilkelerine dayalı bir demokrasi kurmaları için; bölgedeki fertlerin, cemaatlerin ve partilerin; siyasi güçlerinin ve imkânlarının geliştirilmesine ve şiddeti ve yandaşlığı bırakmaya yardımcı olan; ölçülü olma, çoğulculuk, itidalli olma, hoşgörü ilkelerinin manalarının derinleştirilmesi ve halkların (özellikle de Filistin Halkı) sosyal ve sivil haklarını kazanmalarına katkı sağlamak Merkez'in hedeflerindedir.

Vision Center for Political Development

İkitelli OSB Mah. Atatürk Blv. NO:54 Mahmut Torun İş Merkezi, K:7 D:20 34490, Başakşehir/İstanbul
Tel: +90 212 631 0107

www.vision-pd.org/tr

FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE TEK DEVLETLİ PLAN NE KADAR GERÇEKÇİ?

Haydar Oruç*

1947 tarihli Taksim Planı ile Birleşmiş Milletler'in gündemine gelen Filistin-İsrail sorunu, aradan geçen 75 yıla rağmen henüz çözüme kavuşturulamamıştır. Bu haliyle mevcut uluslararası sistemdeki en uzun süreli anlaşmazlık olarak görülmektedir. Sorunun çözümü için şimdiye kadar pek çok aracılık girişimi olmuş ve çözüm öneri sunulmuştur. Ancak bunların hiçbirisi 2002 yılından itibaren BM tarafından şekillendirilerek hayata geçirilmeye çalışılan “iki devletli çözüm” önerisi kadar kapsamlı ve uzun soluklu olmamıştır.

Fakat bu planın da değişik sebeplerle de olsa bir türlü gerçekleştirilememiş olması, “acaba başka bir plana mı ihtiyaç var?” şeklinde sorulara yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak, İsrail menşei kaynaklarca ortaya atılan ve federasyon/konfederasyon şeklinde bir çözüm önermesi hasebiyle de “tek devletli çözüm planı” olarak isimlendirilen planın; içeriğinin, uygulanma imkânının ve dünyadaki muhtelif emsallere bakılarak yapılacak değerlendirmeye istinaden muhtemel sonuçlarının neler olabileceğinin ortaya çıkarılmasının, plan ile ilgi tartışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Tek devletli planın tarihçesi ve içeriğine dair açıklamalardan önce iki devletli planın ne olduğunun izah edilmesi faydalı olacaktır.

İki devletli çözüm planı

2002 yılında dönemin Suudi Arabistan veliaht prensi Abdullah tarafından sunulan ve “Arap Barış Planı” olarak isimlendirilen planın genişletilmiş ve uluslararasılaştırılmış versiyonu olan BM'nin iki devletli çözüm planı, her ne kadar şimdiye kadar başarıya ulaşmamış olsa da, literatürdeki en rasyonel plan durumundadır. Aslında BM'nin iki devletli çözüm planının uzun soluklu bir sürecin sonunda ulaşılan bir seviye olduğunu söylemek mümkündür. Zira öncesinde ABD yönetiminin girişimleriyle 1991'de toplanan Madrid Konferansı'yla bir barış süreci başlamış ve 1993'de Oslo'da imzalanan Prensipler Anlaşması, Oslo Barış Anlaşması olarak kayıtlara geçmiştir.

Ancak İsrail'in, taraflarca kabul ve taahhüt edilen müzakere sürecinin sonu olan 1999 yılında nihai statüye dair anlaşmaya varmak için adım atmaması üzerine Oslo süreci de kadük kalmıştır. Tarafların barışa en fazla yaklaştıkları dönem olarak tarif edilen Oslo Anlaşmalarının da işlememesi üzerine, inisiyatifi üstlenen BM; Ortadoğu'daki barış süreçlerini müzakere etmek, Filistinlilerin kendi devletlerini kurması ve kurulacak bu devletin ekonomik kalkınması ile kurumsallaşmasını sağlamak üzere BM, AB, ABD ve Rusya'dan oluşan Ortadoğu Dörtlüsünü (Middle East Quartet) kurmuştur. 2003 yılında yayınlanan yol haritasında ise; 1967 öncesi sınırlarında bağımsız ve demokratik bir Filistin devletinin kurulması öngörülmüştür.¹

Yol haritasının yayınlanmasından sonra, iki devletli çözüm planını yürütmek üzere ihdas edilen özel temsilcilik (Ortadoğu Barış Süreci Özel Koordinatörü), bir taraftan sorunun çözümlenmesi için uluslararası bir konferans düzenlemeye çalışırken diğer taraftan da sahada

* Filistin/İsrail Çalışmaları Uzmanı

¹ Yol haritasının detayları için bakınız, <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-186742/>

kurulan mekanizma sayesinde bölgedeki ihlalleri izleyip raporlamaya başlamıştır. Yol haritasına göre, yapılacak seçim sonrası kurulacak Filistin yönetiminin konsolide olmasını müteakip sürecin tamamlanması öngörülmüştür. Ancak İsrail yönetimi bu süreçte de üzerine düşeni yapmamış ve süreç tıkanmıştır. Hâlihazırda BM'nin iki devletli çözüm planı, tüm kurumsal yapısı göreve devam etmesine rağmen nihayete erdirilememiş bir süreç olarak karşımızda durmaktadır.

Bu durum konuya doğrudan veya dolaylı olarak ilgi gösteren bazı aktörlerin, dönem dönem de olsa başka alternatif çözüm planları sunmalarına yol açmaktadır. Çalışma konusu olan tek devletli çözüm planı da bu kapsamda gündeme getirilen planlardan birisidir. Ancak resmi olarak olmasa da ortaya atılan bazı maddelerin, Filistinlilerin şimdiye kadar ki kazanımlarından feragat etmelerini gerektirecek sonuçlar içermesi nedeniyle Filistinliler tarafından kabul edilebilir olarak görülmemektedir.

Tek devletli çözüm planının arka planı

Aslında Filistin-İsrail anlaşmazlığının henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliğinin sonlanıp İngiliz manda döneminin hüküm sürdüğü tarihlerde, resmi olmasa da bir tek devlet tecrübesinin yaşandığından bahsetmek mümkündür.² Ancak bir üst otorite altında bulunulduğundan bu dönemdeki tecrübeyi çalışmamızın konusu olan tek devletli çözüm planıyla karıştırmamak gerekmektedir. Keza bu dönemde ileri sürülen bazı fikirler, gelecekte kurulması planlanan muhtemel bir Yahudi devletinin, bölgenin yerleşikleri olan Filistinlilerden arı olması gerektiğini savunmaktadır.

Vladimir Ze'ev Jabotinsky tarafından ileri sürülen "Demir Duvar" doktrinini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Zira Jabotinsky, Ürdün nehrinin iki yakasında bir Yahudi devleti kurulmasını ve buradaki Filistinli Arapların güç kullanarak dışlanması gerektiğini ifade etmekteydi.³ Dolayısıyla buradaki tek devlet de, çalışma konusu olan ortak tek devlet fikrinden farklılık arz etmektedir. Ancak 1929 yılında David Ben Gurion tarafından önerilen İsviçre tarzı federal ve iki milletli yapı, günümüzde bahsedilen yöntemle benzerlik arz etmektedir.⁴ Fakat Ben Gurion'un önerisi kabul edilmemiş ve 1948'de ilan edilen İsrail devletinin Yahudi karakteri her zaman vurgulanmıştır.

Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkını dışlayan ve uluslararası hukuka göre işgal altında bulunan Filistin topraklarının tek sahibinin Yahudiler olarak görüldüğü anlayışla geçen yıllar içerisinde Filistinliler de, mahfuz kaderlerine boğun eğmemiş ve her fırsatta İsrail'e meydan okumuşlardır. 1987 yılındaki Birinci İntifada ve 2000 yılındaki İkinci İntifada, bu yüzleşmelerin en kapsamlı olanlarıdır. Keza İsrail'de ikinci intifada sonrasında yaşanan şiddet sarmalı ve iki devletli çözüm planında herhangi bir ilerleme olmaması üzerine tekrar tek devletli çözüm önerileri ortaya atılmaya başlamıştır.⁵ Amerikalı Profesör Tony Judt'un New York Review of Books'a yazdığı "Oslo sürecinin çekirdeğini oluşturan iki devletli çözüm ve

² Benny Morris, "One State, Two States Resolving the Israel/Palestine Conflict", Yale University Press, 2009, pp.44-60

³ Zafer Balpınar, "Vladimir Ze'ev Jabotinsky'nin Demir Duvar Doktrinini Anlamak". Güvenlik Stratejileri Dergisi 16 (2020): 743-780

⁴ Yaacov Goldstein, "David Ben-Gurion and the Bi-National Idea in Palestine", Middle Eastern Studies, Vol. 24, No. 4 (Oct., 1988), pp. 460-472

⁵ James Ron, "Palestine, the UN and the One-State Solution", Middle East Policy, Vol. XVIII, No. 4, Winter 2011, pp.59-67

mevcut “yol haritası” muhtemelen çoktan mahvolmuştur”, İsraili barış aktivisti Haim Hanegbi'nin Haaretz'e verdiği röportajda ifade ettiği “gören gözleri ve işitecek kulakları olan herkes, ancak iki uluslu bir ortaklığın bizi kurtarabileceğini anlamalıdır” ve İsraili gazeteci Daniel Gavron'un The Other Side of Despair isimli eserinde zikrettiği “tek bir alternatifimiz kaldı o da İsraili ve Filistinlilerin tek ulus olarak bir arada yaşamalarıdır” şeklindeki ifade bu önerilerden bazılarıdır.⁶

Hatta 2005'te İsrail'in Gazze'den çekilmesine ve 2006'da Filistin'de seçimlerin yapılmasına rağmen çözüm konusunda ilerleme sağlanamayınca, Londra'daki Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu (SOAS)'nda bir araya gelen Filistinli ve İsraili akademisyenler ve aktivistler, iki devletli paradigmaya demokratik alternatifler hakkında geniş bir tartışma platformu oluşturmak ve bu fikirleri de herkes tarafından erişebilir kılmak için “Sınırlara Meydan Okumak: Filistin/İsrail'de Tek Devlet” konulu bir panel düzenlemişlerdir (2007). İki gün süren tartışmaların sonunda ise, Filistinlilerin 1967 öncesi sınırlarda yaşayabileceği, yerlerinden edilmiş olan Filistinlilerin geri dönüş hakkının tanındığı ve Filistinlilerle İsraililerin etnik, dini ve mezhebi herhangi bir ayırım gözetilmeden, eşit siyasi ve sosyal haklara sahip bir şekilde temsil edildiği tek bir demokratik devlet kurulmasını öngören “Tek Devlet Deklarasyonu” yayınlanmıştır.⁷

Tek devletli çözüm önerilerinin sıklıkla telaffuz edildiği diğer bir dönem ise, 2010 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde, Filistinlilerinde diğer ülkelerdeki halk hareketlerinden esinlenerek İsrail'in bekasına tehdit oluşturma ihtimalinin ortaya çıkması üzerine yaşanmıştır. Yine çoğunluğu Yahudi asıllı Amerikalı gazeteci ve yazarlar tarafından dillendirilmeye başlayan tek devletli çözüm önerilerinin toplumsal bir ihtiyaç veya gereklilik olduğunu gösterebilmek için bazı düşünce kuruluşlarına da çalışmalar yaptırılarak, mevcut koşullarda iki devletli çözüm planlarının geçerliliğini yitirmesi nedeniyle taraflar için en uygun formülün tek devletli çözüm planı olduğu empoze edilmeye çalışılmıştır.⁸

Benzer bir süreç, Trump'ın ABD başkanı olması ve bölgede İsrail merkezli bir politika izlediği 2017-2021 arası dönemde de müşahade edilmiştir. Zira bu dönemdeki Kudüs kararı ve ABD büyükelçiliğinin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması, Golan'ın İsrail toprağı olarak kabul edilmesi, Filistin yönetiminin muhatap kabul edilmeyerek Washington'daki temsilciliğinin ve Doğu Kudüs'teki ABD konsoloslğunun kapatılması gibi tamamen İsrail'in arzuladığı şekilde yaşanan gelişmeler zaten iki devletli çözüm planını fiilen imkânsız kılma niyetinin göstergesi şeklinde algılanmıştır. Buna mukabil 28 Ocak 2020 tarihinde açıklanan sözde Yüzyılın Planının da muhtemel Filistin devletini ortadan kaldırmaya matuf bir girişim olduğu anlaşılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak 2010'lu yıllarda olduğu gibi tek devletli çözüm

⁶ Virginia Tilley, “The One-State Solution : A Breakthrough For Peace In The Israeli-Palestinian Deadlock”, The University of Michigan Press, 2005, p.184

⁷ Cherine Hussein, “The Re-Emergence of the Single State Solution in Palestine/Israel Countering an Illusion”, Routledge, 2015, p.79-80

⁸ George Bisharat, “Israel and Palestine: A True One-State Solution,” Washington Post, September 3, 2010; Robert Wright, “A One-to-Two-State Solution,” New York Times, sec. The Opinionator, September 28, 2010; Mya Guarnieri, “Is the Two-State Solution Dead?” Huffington Post, March 23, 2010; Dmitry Reider, “Who's Afraid of a One-State Solution?”, Foreign Policy, March 31, 2010; Michael A. Cohen, “Think Again: The Two-State Solution”, Foreign Policy, Sep.15, 2011; David Remnick, “Israel's One-State Reality”, New Yorker, Now.10, 2014

planlarını öne çıkaran ve bunun artık bir zorunluluk olduğunu ileri süren yazılar, analizler ve bu tezlere destek sağlayacak muhtelif anketler ortalığa saçılmaya başlamıştır.⁹

Bununla birlikte özellikle Trump'ın sözde Yüzyılın Planı'nın Filistinliler tarafından kabul edilmemesi üzerine tek devletli çözüm öneri hakkında yayınlarda bariz bir artış görülmeye başlanmıştır. Fakat asıl dikkat çekici artış ise Biden yönetiminin Trump'tan farklı olarak, bölge politikalarında artık Filistinlilerin de hesaba katılacağını açıklamasıyla başlamıştır. Trump dönemindeki kazanımları elde tutmaya çalışan İsrail yönetimi, Biden yönetimin işaret ettiği olası bir barış planında tekrar iki devletli çözüm planı koşullarına dönmek için algı operasyonlarına başvurarak, artık iki devletli çözüm planının uygulama imkânının kalmadığı kanaatini oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰ Hatta bununla da yetinilmeyerek Foreign Affairs gibi dergiye bu konuyla ilgili bir anket yaptırılmış¹¹ ve ankete katılan 64 akademisyen, aktivist veya gazetecinin görüşlerine başvurulmuştur. Tahmin edileceği gibi bu anketin sonucunda ankete katılanların yarısı iki devletli çözümün öldüğünü belirtirken 25 kişi ise çekimser kalmıştır. Dolayısıyla sözde Filistin-İsrail sorunuyla ilgilenen, bu konuda çalışan aydınların da iki devletli çözümden ümitlerini kestiklerine yönelik bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹²

Tek devletli çözüm modelleri ve içerikleri

Aslına bakılırsa iki devletli çözüm planının mevcut konjonktürde işletilmesinin mümkün olmadığını ileri süren kesimlerin tek devletli plan için ne öngördükleri de kesin olarak belli değildir. Zira bu konuda 4 farklı senaryo ortaya atılmış olup, bunların her birinin ayrı muhteviyatları bulunmaktadır. Tek devletli planın tüm versiyonlarında genel olarak; İsraili ve Filistinlilerin eşit haklarda bir vatandaşlık vurgusu yapılıyor olsa da, modellere göre bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu modeller; üniter devlet, Filistin özerk devleti, federal devlet ve konfederasyon şeklindedir.¹³

Üniter devlet; bu modelde İsrail ve Filistinlilerden oluşan iki milletli bir devlet öngörülmektedir. Ancak temsilde nasıl bir oranın geçerli olacağı tam belli değildir. Yani taraflar nüfuslarına göre mi temsil edilecekler yoksa her halükarda bir eşitlik mi olacak tam olarak netleşmemiştir. İsrail'in mevcut temel yasaları ve 2018 yılında kabul edilen Yahudi ulus devleti kanununda, devletin Yahudi karakteri öne çıkarılıp diğer bileşenler için kendi kaderini tayin hakkı öngörülmediğinden, Filistinlilerin de Yahudilerin dominant olduğu bir üniter devlette yaşamak yaşamayı tercih etmeyecekleri tahmin edildiğinden bu modelin şansı çok yüksek görülmemektedir.

Filistin özerk devleti; İç işlerinde sınırlı özgürlüğü olan ama dış ilişkilerinde İsrail'e bağlı, sınırları ve yetkileri yine İsrail tarafından belirlenmiş bir özerk Filistin devleti kast edilmektedir. Bu modelde muhtemelen Batı Şeria'nın İsrail'e eklenmesi öngörülmekte olup, Filistinlilerin bağımsız ve egemen bir devlete sahip olma isteklerini karşılamaktan uzak

⁹ Adam Rasgon, "Support for two-state solution at lowest in nearly 20 years poll", The Times of Israel, Aug.13,2018; Palestinian Center for Policy and Survey Research, Public Opinion Poll No.75, 5-8 Feb. 2020; Dina Kraft, "Haaretz Poll: 42% of Israelis Back West Bank Annexation, Including Two-state Supporters", Haaretz, 25 May 2019; UMD Critical Issues Poll, "American Views of the Israeli-Palestinian Conflict", Oct.2018

¹⁰ Joshua Keating, "The Israel-Palestine Debate Is Expanding—but the Options Are Only Shrinking", Slate.com, July 17, 2020;

¹¹ İlgili anket için bakınız; Foreign Affairs, "Is the Two-State Solution Still Viable?", Aug.24, 2021

¹² Haidar Eid, "It is time Israel, the West admit the two-state solution is dead", Al Jazeera, 19 Sep. 2021

¹³ Alon Pinkas, "So you don't like the two-state solution? Meet the one-state model", Haaretz, 23 Dec.2021

görülmektedir. Daha çok mevcut duruma yakın bir model olduğu görülen bu formülde de ağırlıklı olarak İsrail'in ekonomik, politik ve askeri öncelikleri belirleyici olacağından, bu modelin de kabul edilme şansı görülmemektedir.

Federal devlet; Devletin fiziki sınırlarla değil etnik ve demografik ayrıma tabi tutularak, İsviçre tarzı kantonlara ayrılması ve belirlenecek usule göre bir merkezi yönetim kurularak devletin yönetilmesini öngörmektedir. Ancak bu modelde de, merkezi yönetimin oluşturulmasında nasıl bir yöntem izleneceği açık değildir. Zira %60-%40 İsrail lehine mi olacak yoksa %50-%50 bir ortaklık mı olacak netleştirilmemiştir. Her iki tarafın da geçmiş gelen bagajları nedeniyle yönetim erkinin çoğunluğunu karşı tarafa bırakmak gibi tamamen güvene dayanan bir tercihte bulunmasını beklemek gerçekçi gözükmemektedir.

Konfederasyon; Mevcut sınırlarda, ekonomik entegrasyon sağlanmış şekilde iki devletten oluşan esnek bir konfederasyon öngörülmektedir. Daha önce ortaya atılan Filistinlilerin Ürdün ile birleşerek İsrail'in de katılımıyla bir konfederasyon oluşturması planının Ürdün tarafından kabul edilmemesi üzerine dillendirilen bir formüldür. Aslına bakılırsa uygulanması bakımından en makul seçenek gibi gözükmemektedir ancak bu haliyle daha çok iki devletli çözüm planını çağrıştırması hasebiyle bu modelin de tam olarak uygulanabileceği düşünülmemektedir.¹⁴

Tek devletli çözüm planının uygulanmasının önündeki zorluklar

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere tek devletli çözüm planları yeni bir olgu değildir. Ancak Filistin-İsrail meselesinin çözümlenemediği her an, bu sorunun tek veya iki devletli çözümlü modelleriyle halledilmesini zorlaştırmaktadır. Zira sahada yaşanan olaylar her iki tarafın da çözüme yönelik heveslerini azaltmaktadır. Özellikle Filistinliler için son birkaç yılda yaşananlar, İsrail devleti ile her ne şekilde olursa olsun birlikte yaşama imkânını ortadan kaldırmaktadır. Hem İsrail'in işgal politikasının dozunu arttırması ve buna bağlı olarak yaşanan insan hakları ihlalleri hem de her geçen gün barış için ileri sürülen şartların sertleşmesi ortak bir çözüm bulmayı zorlaştırmaktadır.

Tek devletli çözüm planının Filistin veya İsrail halklarında ne kadar karşılığı olduğunu kestirmek çok mümkün gözükme de, hem hâlihazırdaki çözümlenmemiş anlaşmazlık konuları hem de İsrail yönetimlerinin yasa ve idari direktiflerle hayata geçirdiği uygulamalar, bu planın geleceğine yönelik tereddütleri arttırmaktadır. Bunları sıralamak gerekirse;

- a. **Toprak paylaşımı;** Hangi model hayata geçirilirse geçirilsin Filistinlilerle İsraililer arasında çözümlenmesi gereken bir toprak paylaşımı meselesi olacaktır. Zira İsrail tarafı, işgal altında tuttuğu Filistin toprakları dâhil tüm bölge üzerinde hak iddia etmektedir. Gerek dindar kesimin bakış açısı gereğince bu bölgelerin kendilerine tanrı tarafından vaad edilmiş olduğu (Arz-ı Mevd) gerekse de daha milliyetçi kesimlerin (Siyonist) bu toprakların savaşlarla kazanılmış olduğu şeklindeki tezler çözümlü zorlaştırmaktadır. Filistinliler ise, kendileri bu topraklar üzerindeyken Yahudilerin emperyalistler tarafından bu bölgeye sokulduğu ve topraklarının ellerinden alındığı şeklindeki kabulü de taraflar arasındaki derin görüş ayrılığını ortaya koymaktadır.¹⁵

¹⁴ İlgili modellerle ilgili detaylı bilgi için bakınız; Pnina Sharvit Baruch, "Resolving the Israeli-Palestinian Conflict: The Viability of One-State Models", INSS Memorandum No.217, Dec.2021

¹⁵ Mark LeVine and Mathias Mossberg, "One Land, Two States: Israel and Palestine as Parallel States", University of California Press, 2014

- b. **Yahudi yerleşimciler meselesi**; 1967 savaşımdan sonra, İsrail'in ele geçirdiği Filistin toprakları üzerinde kurmaya başladığı Yahudi yerleşim yerleri günümüzdeki en çetrefilli konulardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Zira Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te sayıları 700 bini yerleşimci sayısı nedeniyle, muhtemel bir anlaşma olsa dahi bu yerleşimcilerin hangi tarafta kalacağı veya kurulacak yeni modelde ne şekilde ele alınacağı belli değildir. Kaldı ki Yahudi yerleşimciler uluslararası hukuka göre illegal olup, BM kararları gereğince derhal kaldırılmaları gerekmektedir. Buna rağmen İsrail Yahudi yerleşimciler konusunu gelecekteki muhtemel bir toprak paylaşımı için koz olarak kullanmak niyetindedir. Ayrıca bu bölgelerde yaşayan yerleşimcilerin Filistinlilere yönelik şiddetleri, İsrail'in yumuşak cezalandırıcı hatta görmezden gelici politikaları nedeniyle zaman içerisinde katlanarak artmıştır. Gasp ettikleri bölgenin asıl sahipleri için bu toprakları yaşanamaz hale getirmeye çalışan yerleşimciler, İsrail hükümetlerinin yeterli tedbirleri almaması veya almak istememesi nedeniyle bir nevi İsrail'in toprak genişletme aracı olmaktadır. Bu haliyle de muhtemel bir çözümün önündeki en önemli engellerden birisi olarak karşımızda durmaktadır.¹⁶
- c. **Kudüs'ün statüsü**; Kudüs'ün dini, tarihi ve kültürel önemi nedeniyle her iki taraf içinde büyük önem taşıması nedeniyle, paylaşımı veya ortak kullanımı konusunda bir anlaşmaya varılması zor görülmektedir. Ayrıca siyasi olarak yüklenen anlam da Kudüs'ü paylaşılmaz kılmaktadır. Zira hem İsrail hem de Filistin Kudüs'ü kendilerinin başkenti olarak kabul etmekte ve bu konuda taraflar taviz vermeye istekli gözükmemektedirler. Kaldı ki, Kudüs; Mescid-i Aksa ve Kubbet-ül Sahra gibi Müslümanlar için kutsal sayılan mekânlara ev sahipliği yaptığından, sadece Filistinliler için değil tüm Müslümanlar için önem arz etmektedir. Dolayısıyla diğer bütün sorunlar çözümlense bile Kudüs'ün statüsünde bir ortak nokta bulunması mümkün gözükmemektedir.¹⁷
- d. **Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı**; İsrail'in 1948'den itibaren işgal ettiği Filistin topraklarından ayrılmak zorunda kalan Filistinlilerin bir kısmı ülkenin farklı bölgelerinde yaşarken büyük bir kısmı da Ürdün, Lübnan ve Suriye'deki kamplarda, topraklarına dönecekleri günleri beklemektedirler. Ancak İsrail'in ısrarla sürdürdüğü Yahudi yerleşimciler politikası nedeniyle artık dönecekleri bir toprakları olup olmadığı konusu net değildir. Ayrıca İsrail'in Filistinlilerin topraklarını gasp etmek için başvurduğu bazı gayri hukuki yöntemler nedeniyle buralarda yerleşim olmasa bile askeri gereklilik veya güvenlik gerekçeleri bahane edilerek, bu toprakların Filistinlilere geri verilmesinin önü kapatılmaya çalışılmaktadır. Keza Trump'ın sözde Yüzyılın Planı isimli garabet planda da Filistinli mültecilerin geri dönüş hakları görmezden gelinmiş ve mevcut koşullarda bunun mümkün olmadığı belirtilerek gerekirse tazminat ödenebileceği belirtilmişti. Görüldüğü üzere hangi modelde olursa olsun, özellikle

¹⁶ Haydar Oruç, "İsrail'in Filistin İşgalini Meşrulaştırma Aracı: Yahudi Yerleşimciler", Global Savunma, Yıl 2 Sayı 28, Aralık 2021, s.60-68

¹⁷ Abdulkadir Tok, "Uluslararası Hukuka Göre Kudüs'ün Statüsü", INSAMER Araştırma 126, Ekim 2020

şimdiye kadar yurt dışında yaşamış Filistinlilerin muhtemel bir tek devletli çözüm planında dahi kendi topraklarına geri dönmeleri mümkün gözükmemektedir.¹⁸

- e. **Gazze'nin durumu;** İsrail'in 2005 yılında tek taraflı olarak Gazze'den çekilmesi sonrası Filistin yönetimince 2006 yılında yapılan seçimler sonucunda, Hamas'ın Gazze'de hükümet olması üzerine başlayan İsrail-Hamas gerginliği nedeniyle İsrail, o tarihten itibaren Gazze'yi ablukaya almış ve şimdiye kadar pek çok saldırı düzenlemiştir. Hamas'ın İsrail tarafından terör örgütü olarak kabul edilmesi ve İsrail'e yakın bazı devletlerin de bu kararı kendi ülkelerinde de uygulayarak, Hamas'a yönelik yaptırımlar uygulanması nedeniyle Gazze bölgesi bir açık hava hapisanesine dönüşmüş durumdadır. Yaklaşık 2 milyon insan zor şartlar altında ve dünyadan izole şekilde yaşamaktadır. İsrail'in muhtemel bir tek devletli çözüm planında, Hamas'ın ve diğer bazı İslami örgütlerin varlığı nedeniyle Gazze'yi kapsam dışında tutmak istediği bilinmektedir. Dolayısıyla Filistin topraklarındaki toplam nüfusun üçte birini dışarda tutacak bir planın ne kadar gerçekçi olacağı tartışmalıdır.¹⁹
- f. **Yahudi ulus devlet kanunu;** İsrail meclisinin 18 Temmuz 2018 tarihinde kabul ettiği Yahudi ulus devlet kanunu, o tarihe kadar İsrail devletinin iddia edildiği gibi demokratik ve çoğulcu bir yapıda olmadığını göstermesi bakımından önemli bir gösterge olmuştur. Zira İsrail'in kuruluş bildirgesi olarak sayılan 14 Mayıs 1948 tarihli bağımsızlık ilanında devletin etnik, dini ve mezhebi çeşitliliğine atıf yapılarak Yahudiler, Araplar ve diğer unsurlarıyla tüm bileşenler için eşit, demokratik ve özgür bir devlet yapısı kurulacağı taahhüt edilmişti. Ancak bu kanun ile bu söylemin terk edilerek, sadece Yahudilerin asli unsur sayıldığı ve diğer etnik ve dini unsurların Yahudilerin sahip olduğu temel haklara sahip olamayacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte devletin Yahudi karakterinin altı çizilerek, dünyadaki tüm Yahudilerin İsrail'e gelebileceği belirtilirken, aile birleştirme şekliyle olsa bile ne Arap ne de diğer unsurların bu haktan yararlanmasına dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Yahudilerin kendi kaderini tayin hakkı öngörülürken nüfusun yaklaşık %20'sini oluşturan Filistinlilerin herhangi bir hakkından bahsedilmemiştir. Buna mukabil dini ve resmi tatiller belirlenirken sadece Yahudilerin özel günleri hesaba katılmış, diğer unsurlar dışlanmıştır. Bu haliyle demokratik bir devletten ziyade apartheid bir rejim görüntüsü veren İsrail, sadece bu kanun nedeniyle bile uluslararası hukukla yüzleşip hesap vermek durumunda kalacak bir duruma düşmüştür. Dolayısıyla İsrail'in bu adımı, farklı senaryolar ortaya atılarak uluslararası kamuoyu barış isteyen taraf olarak kandırılmaya çalışılsa da, aslında Filistinlilerle tek devlet çatısı altında birleşmek gibi niyetleri olmadığını göstermiştir.²⁰
- g. **Ekonomik, sosyal ve kültürel bariyerler;** İsrail devletinin kurulduğu 1948 tarihinden itibaren gerek Batılı ülkelerden aldığı destekler gerekse de dünyanın her yanına

¹⁸ Dahlia Scheindlin, "Neither Intractable nor Unique: A Practical Solution for Palestinian Right of Return", The Century Foundation Report, 28 April 2020

¹⁹ Imad Alsoos, "Gaza and The One-State Contest: An Internal Decolonizing Discourse", in POMEPS Blog Memos , Israel/Palestine Exploring A One State Reality, July 2020

²⁰ Hassan Jabareen & Suhad Bishara, "The Jewish Nation-State Law: Antecedents and Constitutional Implications", in Current Issues in Depth Israel's Nation-State Law Institutionalizing Discrimination, Institute for Palestine Studies, 2019 Issue No.4

yayılmış Yahudi diasporasının aşkın desteği sayesinde ekonomik olarak Filistinlilerden farklılaşarak, bölgenin çok üzerinde bir konuma ulaşıp yüksek gelir grubunda ülkeler arasına girmiştir. Bölgedeki yeraltı zenginliğine sahip ülkelerin aksine son yıllara kadar herhangi bir enerji kaynağı olmamasına rağmen bu başarıyı yakalayan İsrail'in, muhtemel bir tek devlet planında bu zenginliğini Filistinlilere paylaşmak isteyip istemeyeceği tartışmalı bir konudur. Ayrıca İsrail devletini kuran elitlerin büyük kısmının Doğu Avrupa kökenli olması hasebiyle, toplum içerisindeki kutuplaşmada görüldüğü gibi muhtemelen Filistinlilerle de büyük bir sosyo-kültürel ayrışma olması kaçınılmazdır. Zira İsrail'e sonradan gelen Rus ve Afrika kökenli Yahudilerde de benzer bir sorun yaşanmış ve uzun süreli bir entegrasyon sorunu tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla da 70 yılı aşkın bir süredir mücadele edilen ve birbirlerini düşman olarak kodlamış tarafların birbirlerini içselleştirmelerini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.²¹

- h. **Devlet güvenliği;** İsrail, kurulduğu tarihten itibaren yüzleşmek durumunda kaldığı tehditler nedeniyle güvenlikçi politikalar izlemek zorunda kalan ülkelerden birisidir. Çevresindeki Arap ülkeler tarafından tanınmayan ve Filistin topraklarını işgal etmesi nedeniyle de savaflara muhatap olan İsrail, bu meydan okumaları başarıyla savuşturmuş ve kendisine nispeten bir güvenlik çemberi yaratmıştır. Bir taraftan ordusunu geliştirirken diğer taraftan da istihbari faaliyetlerle düşmanlarını güçsüzleştirmeye çalışan İsrail, bu konuda da mahir olduğunu göstermiş ve Arap ülkelerinin içine kendi hesabına çalışan ajanlar yerleştirerek yavaş ama etkili bir değişiklik sağlamıştır. Geldiğimiz nokta itibariyle pek çok Arap ülkesiyle ilişki tesis etmiş, henüz ilişkisi olmayanların da kendisine zarar veremeyecek duruma gelmesini sağlamıştır. Güvenlik konusunu bu kadar önceleyen İsrail'in, muhtemel bir tek devletli çözüm planında şimdiye kadar etkisizleştirmeye çalıştığı Filistin'e güvenip, devletin bekasını ortaklaşa sağlayacaklarını düşünmek eşyanın tabiatına aykırıdır. Zira her ne kadar Arap devletleriyle normalleşse de nihayetinde hiçbirinin gelecekte kendisine tehdit olmasını istemeyen İsrail, onların bir şekilde silahlanmasını sınırlandırmaya çalışmaktadır. İran ile P5+1 arasında imzalanan nükleer anlaşmaya gösterdiği aşırı tepkinin bu sebepten kaynaklandığı düşünülmektedir. İsrail'in ve genel olarak Yahudilerin II. Dünya Savaşında maruz kaldıkları soykırım nedeniyle geliştirdikleri "bir daha asla" mottosunu unutmalarını beklemek te gerçekçi değildir. Dolayısıyla devletin güvenlik aygıtında Filistinlilere kritik roller verilmesi, Filistinlilerin güvenlik mekanizmasına ortak edilmesi ve yüksek teknoloji savunma sanayi ürünlerinin kullanımına erişim izni verilmesi mümkün görülmemektedir. Benzer bir durumun Filistinliler için de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Zira yıllardır sonlandırmaya çalıştıkları işgalin müsebbini ve uygulanan mezalimi unutarak, güvenlik konularında beraber çalışacaklarını düşünmek insan doğasına aykırıdır. Bu nedenle bir devletin bekası için temel bir gereksinim olan güvenliğin sağlanması konusunda tarafların işbirliği yapabilecekleri konusunda elimizde yeterli ikna edici veri bulunmamaktadır.²²

²¹ Ariella Azoulay and Adi Ophir, "The One-State Condition Occupation And Democracy in Israel/Palestine", Stanford University Press, 2013

²² Raja Halwani and Tomis Kapitan, "The Israeli–Palestinian Conflict Philosophical Essays on Self-Determination, Terrorism and the One-State Solution", Palgrave Macmillan, 2008

- i. **Devletin yönetimi ve temsili;** Bölgedeki bazı ülkelerde, etnik, dini veya mezhebi olarak farklı unsurlar bulunması halinde yönetimde kota uygulaması uygulanması gibi örnekler bulunmaktadır. Lübnan ve Irak'tan gözlemlendiği kadarıyla bu yönetim şekilleri, ne bu ülkelerdeki çatışmaları sonlandırmış ne de toplumlara kaynaştırmıştır. Filistin-İsrail gibi müstesna bir örnekte de yönetimin ne şekilde kurgulanacağı ve temsil sorununun nasıl aşılacağı en önemli konulardan biri olacaktır. Devletin yönetim modeline karar verilmesi bu konularda önemli bir aşamanın geçilmesini sağlayacak olmakla beraber, yönetimde inisiyatif paylaşımının nüfusa göre mi yoksa kurucu anlaşmalarda mutabık kalınacak orana göre mi olacağı belli değildir. Devletin yönetim şekli (parlamentar sistem, başkanlık, dönüşümlü başkanlık veya ortak yetkili eş başkanlık, vb.), dinin devlet yönetimindeki ağırlığı (seküler/şeriat), temsilin birlikte mi yoksa ayrı olarak mı yapılacağı gibi konuların kesin bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Yönetim konusu tek devletli çözüm planının temelini oluşturacağından, üzerinde hassasiyetle durulması ve devletin sağlam bir temel üzerinde kurulmasının sağlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla tarafların kendi gelecekleriyle ilgili inisiyatifi diğer tarafa kolay bir şekilde devretmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Gerekli teminatlar verilmeden, uluslararası kurumların veya küresel güçlerin garantisi olmadan kotarılabilecek yönetimlerin sürekliliği tartışılmalıdır.²³

Dünyadaki muhtelif tek devletli çözüm örnekleri

Filistin-İsrail sorununa tek devletli bir çözüm bulunmasının zorlukları olarak listelenen yukarıdaki maddelerin bir kısmı dünyadaki diğer benzer örneklerde de gözlemlenmiştir. Ancak tahmin edilebileceği gibi bazı hususlar sadece bu konuya mahsustur. Zira İsrail'in kendini bir Yahudi devleti olarak tanımlaması ve Filistinlilerin çoğunluğunun da Müslüman olması konuyu eşsiz hale getirmektedir. Aslında meseleye tarihsel olarak yaklaşıldığında, Yahudiler ve Müslümanlar arasında bu ölçüde bir sorun yaşanmasını beklemek gerçeklerle örtüşmemektedir. Zira Yahudiler farklı dönemlerde Hristiyanların zulmüne uğramış ve son olarak da Nazilerin soykırımlarıyla yüzleşmek durumunda kalmışlardır.

Oysa Müslümanlar tarih boyunca Yahudilere kucak açmış ve barış içerisinde yaşamaları için gerekli koşulları sağlamışlardır. Buna rağmen Yahudilerin, Filistin topraklarına gelip burada yerleşik olan halkı ötekileştirip, dini veya milliyetçi gerekçelerle de olsa bu toprakları ele geçirmeye çalışmaları, tarihteki kendilerine yönelik iyi niyetli yaklaşımla örtüşmemektedir. Aslında tüm Yahudileri veya İsrailileri bu şekilde suçlamak da doğru değildir. Zira gerek liberal kesimlerde gerekse de radikal dinci bazı kesimlerde, Filistinlilere yönelik uygulanan işgal ve şiddet politikası eleştirilmekte, hatta İsrail devletinin varlığı dahi sorgulanmaktadır.

İsrail'in 1948'den itibaren Filistinlilere yönelik sürdürdüğü işgal politikası ve buna bağlı olarak uyguladığı şiddet ve hak ihlallerine, bu bölgede olduğu gibi farklı coğrafyalarda da karşılaşmak mümkündür. Ancak İsrail'in uyguladığı apartheid rejime benzerlik göstermesi bakımından en önemli örnek Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Bu ülkeye gelerek yönetimi elinde bulunduran beyazların, bölgenin yerlisi olan siyahi halka karşı uyguladığı apartheid politikalar, ilgili merciler tarafından tescillenmiş olup, ülke içindeki uzun soluklu hak mücadelesi ve bu

²³ Jeremy Pressman, "Assessing One-State and Two-State Proposals to Solve the Israel-Palestine Conflict", E-International Relations Articles, June 27, 2021

yönetime karşı uygulanan sert yaptırımlar sayesinde, ülke büyük bir bedel ödeyerek eşit koşullarda tahkim edilen tek devletli bir çözüm formülünde uzlaşmıştır.²⁴

Ancak 1950’li yıllardan beri Kıbrıs’taki Rumlar ve Türkler arasında devam eden anlaşmazlık ile Yugoslavya’nın dağılması sonrası ortaya çıkan devletler arasında yaşanan çatışmalarda henüz tam olarak bir anlaşma sağlanamamıştır. Kıbrıs’ta 1959’da Rumlar ve Türklerin katılımıyla kurulan devlette daha avantajlı bir rol üstlenen Rumlar, adayı Yunanistan’a bağlamak için tarihsel Enosis fikrini hayata geçirmeye çalışmış ve Türklere yönelik katliamlara başlamıştır. Türkiye’nin garantör ülke olma sıfatıyla bu katliamları önlemeye yönelik girişimleri karşılıksız kalınca 1974’de adaya müdahale edilerek, Kıbrıs Türklerin kuzeyde kendi devletlerinde güven ve huzur içerisinde yaşadığı bir ortam yaratılmıştır. Daha sonraki yıllarda BM çatışında çözüm girişimleri olsa da, Rum tarafının usulsüz bir şekilde AB’ye alınmasıyla, Rumların adil ve eşit bir çözümden uzaklaştıkları görülmüştür. Geçen sürede halkların tekrar birleşmesini mümkün kılacak olumlu bir gelişme yaşanmadığından, artık işlemeyen tek devletli çözüm yerine iki devletli çözüm planının hayata geçirilmesi için arayışlar başlamıştır.²⁵

Benzer bir şekilde Yugoslavya’nın dağılmasından sonra bölgedeki etnik ve dini olarak farklı olan halklar, bir türlü ortak noktada buluşamamaları nedeniyle yollarına kendi devletlerini kurarak devam etmişlerdir. Bu sayede görece azınlık olan halkların çoğunluğun tahakkümünden kurtulmuş gözükmemektedirler. Taraflar arasındaki çatışmaların başladığı 1992 yılından itibaren BM ve NATO’nun olaylara müdahil olmasına rağmen, 1995’deki Srebrenitsa katliamına engel olunamamış ve 8373 Boşnak, Sırp tarafından katledilmiştir. Günümüzde ise Bosna Hersek’i oluşturan Boşnak, Hırvat ve Sırp arasında anlaşmazlıklar devam etmekte olup, özellikle Sırp asıllıların kendi bölgelerinin Sırbistan’a katılması yönündeki talepleri nedeniyle bölgedeki gerilim günden güne artmaktadır.²⁶

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, tartışmalı bölgelerde yaşayan ve aralarında farklı sebeplerle de olsa husumet bulunan tarafların tekrar çatışmasını önleyecek mekanizmalar kurulmadan tek devlet çatısı altında toplanmaları daha büyük acılara sebep olabilir. Dolayısıyla Filistin-İsrail meselesinde de, halihazırda iki devletli çözüm formülünde bile açıklığa kavuşturulamamış konular var iken, bu sorunların gerekli altyapı oluşturulmadan tek devletli çözüm planında halledilmeye çalışılması gerçekçi gözükmemektedir.

Genel değerlendirme

Filistin-İsrail sorununun, başta BM olmak üzere geniş kapsamlı bir uluslararası desteğe sahip olan iki devletli çözüm planı yerine, tam olarak yöntemi ve içeriği bilinmeyen ve sonuçları kestirilemeyen tek devletli çözüm planı ile çözümlenmeye çalışılması, en azından şimdilik en rasyonel seçenek olarak gözükmemektedir. Her ne kadar bazı medya organları tarafından aydınlar veya akademisyenler boyutunda anketler yaptırılarak, tek devletli plana hiç olmadığı kadar yüksek destek olduğu şeklinde açıklamalar yapılıyor olsa da, halkların nezdinde bu

²⁴ Benjamin Gidron, Stanley N. Katz and Yeheskel Hasenfeld, “Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, Israel/Palestine, and South Africa”, Oxford University Press, 2002, pp.39-47

²⁵ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, Gazi Akademik Bakış Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, ss. 57-72

²⁶ Sait Yağcı, “Internal and External Reasons of The Breakup of The Yugoslavia”, Journal of Anatolia and Balkan Studies, (2019). 2(4), pp.245-258.

konunun nasıl karşılık bulduğunu ölçecek bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmaların hem Filistin hem de İsrail halkının eğilimini yansıtması gerektiği de ayrıca belirtilmelidir.

Daha önce de belirtildiği üzere taraflar arasındaki gerilim, hatta düşmanlık İsrail'in kurulduğu 1948 tarihinin de öncesine dayanmaktadır. Bu dönemde pek çok kırılma ve yoğun acılar yaşanmıştır. Arap-İsrail savaşlarında hayatını kaybedenler, savaşlar ve işgal nedeniyle yurtlarını terk edenler, toprakları ve mülkleri zorla veya muhtelif desise ile ellerinden alınanlar, bölünmüş aileler, sebepsiz ve uzun tutukluluklar nedeniyle hayatını kaybedenler veya sakat kalanlar, askeri operasyonlarda veya diğer saldırılarda hayatını kaybedenler, eğitim hakkı gasp edilenler, kutsal mekânlarına girmekten alıkonulanlar ve yaşam alanları duvarlar ve tel örgülerle çevrildiği için kendi ülkesinde seyahat imkânı olmayanlar bunlardan sadece bazılarıdır.

Barış planlarının doğası gereğince, geçmişte yaşanan acılara takılıp kalınmadan ancak bir şekilde tazmin edilerek sürecin ilerletilmesi en makul seçenektir. Aksi takdirde bu kadar çok kötü hatıraya sahip kişilerin, toplumların veya halkların barışıp yoluna devam etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla yaşananların unutulmadan ancak tekrarını önleyecek tedbirleri de alarak sürece devam etmek en rasyonel tercih olacaktır. Bu kapsamda henüz aynı çatı altında yaşama fikrini duymaya bile tahammülü olmayan iki tarafın, bir devlet altında birleşmesinin çok kolay olmayacağını bilmek gerekir. Kaldı ki, henüz toplumların birbirinden ayrı olacağı iki devletli çözüm planındaki meseleler dahi çözümlenmemişken, buna tek devletin yükleyeceği ağırlığı da eklemek, tarafları fazla zorlayıp, süreci zora sokmaktan başka işe yaramayacaktır.

Özellikle kurulacak devletin şekli, yönetimin ve temsilin nasıl paylaşılacağı, vatandaşlık ve ikamet durumlarının nasıl belirleneceği, savunma ve güvenlik konularıyla finansal konularda nasıl bir yöntem izleneceği, adalet, eğitim ve sosyo-kültürel konularda nasıl bir yol izleneceği gibi teknik konuların öncelikle açıklığa kavuşturulması gerekecektir. Bu hususlarda yapılacak görüşmelerin bile adil ve eşit haklarda olması gerekmektedir. Tarafların daha önceki dönemlerde üçüncü ülkeler veya arabulucular üzerinden gerçekleştirdiği görüşmelerde ve pazarlıklarda, arabulucuların dahi İsrail yanlısı olduğuna dair kaygılar yaşanmışken, yeni süreçte seçilecek bu harici aktörlerin olumsuz bir sicili olmaması yerinde olacaktır.

Tek devletli çözüm planının her iki tarafa da kaybetmiş hissi yaşatmaması, aksine iki tarafın da bundan karlı çıktıklarını düşünmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bir tarafa tavizler verilirken diğer tarafın kazanımlarını arttırması sürecin samimiyetine halel getirecektir.

Dünyadaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, tek devletli çözüm planlarının imzalanmış olmalarına rağmen uygulamaya yönelik gerekli iyi niyet gösterilmediği sürece, tüm yapılanların boşa gidip sürecin taraflar üzerine çökmesi içten bile değildir. Bu nedenle tarafları bir araya getirip, bu durumun iki tarafın da hayrına olduğuna ikna edilmesinin yanı sıra sürecin sürekliliğinin de garanti altına alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, mevcut koşullarda, özellikle İsrail menşeli bazı yazar ve akademisyenler tarafından ortaya atılan tek devletli çözüm planının koşullarının oluşmadığı, tarafların böyle bir tecrübeden önce diğer örneklerde de olduğu ayrı devletlerde kendilerine mahfuz bir yönetimle, birlikte değil ama yan yana yaşamasının daha rasyonel bir tercih olacağı görülmektedir. Özellikle iki devletli çözümden tamamen umut kesilmemişken, birbirinden dini, siyasi ve kültürel olarak bu kadar farklı iki toplumun bir arada görülmek istenmesi, ancak ütopya olarak görülebilir. Dolayısıyla Filistin-İsrail anlaşmazlığının tek devlet altında

özmlenmesini ngren planın gerçekçi olmadığı ve bu haliyle ancak geçmişte yaşanan acıları arttırma potansiyeli bulunduğunu söylemek gerekir. Her iki halkın da, çözüm için boş hayaller peşinde koşmak yerine dört başı mamur, ayakları yere basan, adil ve eşitlikçi bir barış planına ihtiyaı olduğu aşıkardır. Bunun da ancak iki devletli bir plan ile mümkün olabileceği anlaşılmaktadır.

VISION
FOR POLITICAL DEVELOPMENT